

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШИХ ВИХОВАНЦІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF SENIOR PUPILS BY MEANS OF THEATRICALIZED ACTIVITY IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

У статті проаналізовано сутність понять "творчість", "творчі здібності", "театралізована діяльність", "театралізовані ігри". З'ясовано, що творчість є продуктом діяльності дитини, а її творчі здібності – особливим видом розумових здібностей, які часто виходять за межі вимог і стандартів і проявляються в умінні породжувати нове мислення, відхиляючись від усталених поглядів з метою створення цікавих ідей та нестандартних розв'язків традиційних проблем. Власне виразненню й розвитку цих творчих здібностей активно сприяють театралізована діяльність та театралізовані ігри старших вихованців у закладах вітчизняної дошкільної освіти.

Простежено, що неодмінним чинником розвитку означених здібностей старших дошкільнят є провідний вид їхньої діяльності у цьому віці – гра, а саме театралізовані ігри, в яких відбувається розігрування змісту літературних творів в особах із використанням різних засобів виразності (міміки, жести, інтонації, пози). Виокремлено складові компоненти театралізованих ігор: 1) дії з ляльковими персонажами (сюжетними та образними іграшками, пальчиковими, бі-ба-бо, площинними фігурками); 2) безпосередні дії дітей за ролями; 3) літературна, зображальна й музична діяльність.

Наголошено на важливості таких різновидів театралізованих ігор: ігри-драматизації та ігри на теми літературних творів. Визначено, що основою ігор-драматизацій є казки, через зміст яких "оживають" образи героїв, що привертає увагу старших вихованців своєю динамічністю та зрозумілою вмотивованістю вчинків, забезпечує активність комунікативно-мовленнєвих та емоційних проявів дітей, підтверджує доцільність використання різних видів театралізованої діяльності (театру верхніх ляльок, нижніх ляльок або театру маріонеток; театру серединних ляльок). Висвітлено ефективні шляхи й методи розвитку творчих здібностей старших вихованців, а також розкриття їхніх театралізованих здібностей засобами літератури, музики, хореографії, гри в умовах вітчизняного ЗДО.

Обґрунтовано, що організація театралізованих ігор у закладах дошкільної освіти передбачає не лише пізнавальний, ігровий і сценічний (артистичний), а й комунікативний (мовленнєвий) та емоційний напрямки діяльності щодо формування у старших вихованців елементів пізнавальної сфери, ігрових дій, сценічної виразності, акторської майстерності, комунікативно-мовленнєвого та емоційного розвитку, розкриття творчого потенціалу загалом, розвитку творчих здібностей зокрема.

Ключові слова: діти старшого дошкільного

віку, творчість, творчі здібності, творчий розвиток, творчий потенціал, театралізована діяльність, театралізовані ігри.

The article analyzes the essence of the concepts of "creativity", "creative abilities", "theatrical activities", "theatrical games". It has been found that creativity is a product of a child's activity, and his creative abilities are a special kind of mental abilities that often go beyond requirements and standards and are manifested in the ability to generate new thinking, deviating from established views to create interesting ideas and non-standard solutions. languages of traditional problems. In fact, the theatrical activity and theatrical games of senior pupils in the institutions of national preschool education actively promote the expression and development of these creative abilities. It has been observed that an indispensable factor in the development of abilities of older preschoolers is the leading type of their activity at this age - play, namely theatrical games in which the content of literary works is played in persons using different means of expression (facial expressions, gestures, intonation, posture). The constituent components of theatrical games are singled out: 1) actions with puppet characters (plot and figurative toys, finger, bibabo, plane figures); 2) direct actions of children by roles; 3) literary, pictorial and musical activities.

The importance of the following types of theatrical games is emphasized: dramatization games and games on the themes of literary works. It is determined that the basis of dramatization games are fairy tales, the content of which "revives" the images of heroes, which attracts the attention of older students with its dynamism and understandable motivation, ensures the activity of communicative and emotional manifestations of children, confirms the use of various theatrical activities. upper puppets, lower puppets or puppet theater; middle puppet theater). Effective ways and methods of development of creative abilities of senior pupils, and also disclosure of their theatrical abilities by means of literature, music, choreography, games in the conditions of domestic institution of preschool education are covered.

It is substantiated that the organization of theatrical games in preschool institutions provides not only cognitive, playful and stage (artistic), but also communicative (speech) and emotional activities to form in older students elements of the cognitive sphere, play, stage expressiveness, acting, acting communicative-speech and emotional development, disclosure of creative potential in general, development of creative abilities in particular.

Key words: children of senior preschool age, creativity, creative abilities, creative development, creative potential, theatrical activity, theatrical games.

УДК 373.2.015.31:792

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/45.53>

Городиська В.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді. ХХІ ст. спонукає молоде покоління до розвитку нестандартного та дивергентного мислення для розв'язання різноманітних складних і надскладних

завдань. Цій меті, безумовно, сприятиме особистісно-індивідуальний підхід у становленні й формуванні творчого потенціалу особистості загалом та особливо творчих, креативних властивостей

зокрема. Тому сьогодні, відповідно, творчий підхід до діяльності активно продукується в усіх сферах життя, починаючи з першої освітньої ланки – дошкілля. Творчість дитини-дошкільника як одна зі змістових форм прояву її активності передбачає наявність універсальної здібності, що забезпечує успішність у різних видах діяльності. Її найбільш поширена форма у цьому віці – театральна – реалізує природну потребу дитини щодо розвитку власних творчих здібностей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У вітчизняних наукових дослідженнях питання творчого потенціалу особистості дитини розглядали Д. Богоявленська, Б. Братусь, Е. Глухівська, А. Матюшкін, В. Риндак, І. Якиманська, Е. Яковлева тощо. Особливості розвитку творчих здібностей дошкільнят визначали науковці А. Бурова, О. Долинна, В. Клименко, В. Моляко, Н. Поворозник, Т. Равлюк та ін. Специфічні форми й методи театральної діяльності та театральних ігор у дошкільному віці відстежували Л. Артемова, Л. Бочкарьова, Л. Ворошина, Л. Грицюк, М. Каратаєва, Л. Малинич, В. Семізорова, Л. Фурмина, І. Шараєвська та ін. Психолого-педагогічні аспекти гри-драматизації як одного з видів театралізованої діяльності дошкільнят, висвітлювали Л. Виготський, Р. Жуковська, Н. Карпінська, Н. Кудикіна, Д. Меджеріцька, котрі зокрема вважали цей різновид гри квінтесенцією сприйняття літературного тексту і творчого відтворення її у відповідних ролях.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Порушено питання доцільності використання різних видів театралізованої діяльності (театру верхніх ляльок, нижніх ляльок та театру серединних ляльок) у вітчизняних ЗДО та обґрунтовано їхній вплив на розвиток творчих здібностей старших вихованців.

Усвідомлення значущості окресленої проблеми спонукало до вибору теми статті, **метою** якої є висвітлення розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності як основи формування їх творчості та креативності у сучасних вітчизняних ЗДО.

Виклад основного матеріалу. Сучасне глобалізоване і супермобільне суспільство пред'являє щоразу серйозніші виклики та високі вимоги до молодого покоління, його вмінь та навичок. У мінливих умовах ХХІ ст. найкраще орієнтується й працює, критично мислить саме творча особистість, гнучка, здатна до генерування й використання інноваційних ідей і задумів, нових підходів та креативних рішень. Тому нестандартне, нешаблонне мислення сьогодні слід формувати у дітей ще з раннього віку, цим самим сприяючи розвитку їхніх творчих здібностей і творчого потенціалу загалом.

Оскільки творчий підхід сьогодні пронизує практично всі галузі та сфери людської діяльності, доцільно проаналізувати, передусім, зміст понять

“творчість” і “творчі здібності”. Так, педагогічний словник тлумачить термін “творчість” як продуктивну людську діяльність, здатну створювати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення. І далі автор зазначає, що важливою умовою культурного прогресу суспільства та виховання людини є власне розвиток її творчого потенціалу [4, с. 326].

Дослідниця О. Твердовська вважає творчість “...науковою категорією, котра виявляє основну сутність людської діяльності, полягає в еволюції та постійному прогресі й збільшенні різноманітності реальності як наслідку задоволення потреб та інтересів людини” [12, с. 222].

Сучасні науковці, вирізняючи численні види творчості: наукову, художню, літературну, педагогічну тощо, наголошують, що саме цей феномен уможливорює новаторські ідеї, сміливі відкриття та геніальні винаходи, оригінальні й унікальні продукти діяльності як дорослих, так і дітей. У фаховій літературі простежуємо різноманітні трактування сутності поняття “творчі здібності”. Так, науковці С. Баган, О. Зверева, Т. Москалець, Т. Равлюк розглядають творчі здібності як синтез, синергію якостей особистості, котрі характеризуються потягом до певного виду творчої діяльності та демонструють неординарний прикінцевий результат [9, с. 112–118].

Інші дослідники вважають творчі здібності особливим видом розумових здібностей, які “...часто виходять за межі вимог, стандартів і проявляються в умінні породжувати нове мислення, відхиляються від усталених поглядів з метою створення цікавих ідей, нестандартних рішень та перебувають на “іншому полюсі розуміння”, а саме у пошуках різних шляхів їх практичного розв’язання й застосування” [10, с. 28–30].

До речі, вітчизняні дошкільні педагоги (А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик) переконані, що всі діти мають величезний творчий природний потенціал, але він, на жаль, за різних причин не завжди повністю реалізується. Тому дорослим так важливо створити атмосферу творчого натхнення та ситуації, які б сприяли бурхливому сплеску дитячої фантазії [2, с. 206].

Прояви творчих здібностей дітей дошкільного віку у закладах нашої дошкільної освіти – це постійний пошук чогось нового, пізнавального та креативного; уміння розв’язувати не лише складні, а й надскладні завдання, вигадувати, створювати, фантазувати, гратися, драматизувати, здійснювати театральні постановки казок.

На розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку особливо сильно впливає театралізована діяльність. Упродовж неї вихованці вчать пізнавати, що таке акторська гра, міміка, жести, пантоміма, збагачувати мовлення, розуміти емоційний стан іншого, розвивати інтелектуальну сферу, формувати творчі здібності загалом.

Театралізована діяльність – це варіативна система, що дає змогу у дітей формувати здібності до аналізу й синтезу, відчувати сильні емоційні переживання, спонукає їх до розвитку творчої активності. У цьому контексті дослідниця О. Кононко виокремлює такі чотири стадії прояву творчої активності: а) наслідування – копіювання готового: (дитина, потрапляючи в нову ситуацію, репродукує готовий спосіб дії, повторює його за дорослим для досягнення бажаного результату); б) творче наслідування, що передбачає внесення елементів новизни, прояв самодіяльності без унесення істотних змін у запропоновану схему дій, зразок, ідею (це – перша спроба дитини само реалізуватися); в) репродуктивна творчість – уміння взяти за основу запропоновану схему (ідею), але істотно її переробити, внести зміни (дитина вправляється в переробці інновацій, “пропускає їх крізь себе”, вносить елементи новизни й оригінальності, що особливо характерне для дошкільників-креативів); г) справжня творчість, створення нового [6, с. 6].

Розвитку творчих здібностей старших дошкільнят максимально сприяє і провідний вид їхньої діяльності у дошкільлі – гра. Зазвичай, театралізована діяльність дітей старшого дошкільного віку у наших вітчизняних ЗДО представлена власне театралізованими іграми.

Театралізовані ігри – це такий вид діяльності дошкільнят, під час якого відбувається розігрування літературного твору в особах із використанням засобів виразності (міміки, жести, інтонації, пози).

Низка науковців (Ю. Алянський, Л. Артемова, С. Гаврилюк, І. Генералова, Н. Сорокіна та ін.) визначила структурні елементи театралізованих ігор, а саме:

– дії з ляльковими персонажами (сюжетними й образними іграшками, пальчиковими, бі-ба-бо, площинними фігурками);

– безпосередні дії дітей за ролями;

– літературна діяльність (яка виявляється у вигляді діалогів та монологів від особи персонажів літературних творів, поєднуючись із поясненнями автора);

– зображувальна діяльність – має характер просторово-зображувальної, оформлюваної: діти створюють мальовані або аплікаційні декорації, костюми персонажів;

– музична діяльність – виконання знайомих пісень від особи персонажів, їх інсценування, пританцювання, приспівування [1, с. 86].

Зі свого боку, театралізовані ігри, за І. Січковим, охоплюють *ігри-драматизації та ігри на теми літературних творів* [11, с. 112].

Ігри-драматизації – це особливий вид ігрової діяльності дітей дошкільного віку, а драматизувати – значить зобразити, розіграти в особах будь-який літературний твір, зберігаючи послідовність епізодів останнього.

Гра-драматизація будується на основі літературного твору: сюжет гри, ролі, вчинки героїв, їх мова визначаються текстом твору (у переважній більшості випадків це казки). У казці образи героїв окреслено найбільш яскраво – вони привертають увагу дітей динамічністю та зрозумілою вмотивованістю вчинків, дії чітко змінюють одна одну, тому дошкільнята легко відтворюють їх [5, с. 34].

В іграх-драматизаціях зміст, ролі, ігрові дії зумовлені сюжетом та змістом того чи того літературного твору, казки. Такі ігри схожі на сюжетно-рольові: їх основою є умовне відтворення явища, події, дій і взаємин людей чи інших героїв, доповнювані елементами творчості. Своєрідність ігор-драматизацій полягає в тому, що за сюжетом казки чи оповідання діти виконують ролі, відтворюють події у точній послідовності [14, с. 144].

Відмінність гри-драматизації від сюжетно-рольової передбачає наявність заздалегідь заданого сюжету і ролей, точно регламентованих рамками авторського тексту. Дітям необхідно дослівно запам'ятати текст, усвідомити перебіг подій, образи героїв казки чи оповідання, їхню поведінку і зобразити персонажі саме у такому вигляді, в якому вони постають у творі. Літературний твір підказує, які дії треба виконувати, проте у ньому немає вказівок щодо способів утілення їх у рухах, міміці, інтонаціях. Гра-драматизація значно складніша для дітей, ніж та, в якій відтворюється побачене в житті.

Іграм-драматизаціям як різновиду творчих ігор притаманні такі основні риси: наявність задуму; поєднання рольових, реальних дій та взаємин з іншими елементами уявлюваної ситуації, а також самостійність і самоорганізація дітей [13, с. 56].

Ще одним цікавим видом театралізованих ігор є *ігри за сюжетом літературного твору*. Останні щоденно виникають в ігровій діяльності дошкільнят під впливом переживань, викликаних упродовж читання певного літературного твору, а зміст цих ігор часто відображає його події. Слова та дії в іграх за сюжетом літературного твору не заучуються заздалегідь. Кожен учасник гри має можливість імпровізувати, створювати певний образ, комбінувати в ігровому сюжеті знання змісту твору і власний досвід [3, с. 244].

Як зазначають фахівці, театралізована діяльність старших вихованців у вітчизняних ЗДО передбачає такі види роботи:

– ігри-драматизації;

– підготовку й інсценізацію різноманітних казок, оповідань, ігрових ситуацій;

– вправи з формування вербальної виразності мовлення та невербальної комунікації через жести, міміку, пантоміму.

Зауважимо, що дослідниці С. Козлова й Т. Кулікова вирізняють низку інших різновидів театралізованих ігор, які відрізняються художнім

оформленням, а головне – специфікою дитячої театралізованої діяльності. В одних іграх діти задіяні у спектаклі самостійно, як артисти, кожна дитина виконує свою роль. В інших вихованці, орієнтуючись на режисерську гру, розігрують літературний твір, героїв якого показують за допомогою іграшок, озвучуючи їх ролі.

Іноді діти виступають як справжні артисти – ляльководи. У такій грі можуть використовуватися два різновиди іграшок-ляльок із різноманітним устроєм і різною технікою водіння.

Творчий підхід до класифікації театралізованих ігор пропонує науковиця Л. Артемова, акцентуючи на їх головній суті – засобах зображення, якими користуються учасники (раніше науковці у своїх класифікаціях не враховували наведеного чинника).

З огляду на це дослідниця розрізняє такі театралізовані ігри:

I) режисерські:

а) настільні: театр іграшок, театр картинок;

б) стендові: стенд-книжка, панорама, фланелеграф, тіньовий театр;

II) ігри-драматизації (власне драматизація, пальчиковий театр, театр бі-ба-бо, театр-імпровізація) [1, с. 67].

Відповідно до наведеного переліку нами виокремлено три найбільш значущі групи традиційних та інноваційних видів театралізованої діяльності дітей старшого дошкільного віку у вітчизняних ЗДО:

– *театр горішніх (верхніх) ляльок* – де дія відбувається над ширмою, за якою стоїть актор-лялькар і керує знизу лялькою, котра перебуває вгорі;

– *театр нижніх ляльок або театр маріонеток*, де актор-лялькар керує лялькою за допомогою прикріплених до неї ниток або дротів;

– *театр серединних ляльок* – ляльки перебувають посередині, на рівні актора-лялькаря.

Зі свого боку, театр верхніх ляльок охоплює такі різновиди: пальчиковий; театр рукавичок (бі-ба-бо); тростинний; трафаретний (вирізані готові персонажі на папері прикріплені до пластикових паличок); театр на дерев'яних паличках і лопатках; на пластмасових чи дерев'яних ложках; театр повітряних кульок тощо.

До театру нижніх ляльок належать:

– *театр маріонеток* (дійвові особи підв'язуються за мотузочки зверху і мають тростинку);

– *театр пух* (розігрується на великих м'яких іграшках, на кшталт диванів-крісел з ігровими персонажами);

– *ніжковий театр* (відбувається за ширмою, за якою самих дітей не видно, а лише видно їхні ноги до колін, на яких прикріплені з картону герої казок, а діти, почергово піднімаючи й опускаючи певну ногу, озвучують слова героїв казки).

Театр серединних ляльок поєднує багато видів: настільний; конусний; театр іграшок; коробок; сірникових коробок; картинок; на фланелеграфі; на магнітах; на фартусі; театр склянок і тарілок (із наклеюванням героїв казок); театр емоцій (смайликів); помпонів; “стенд-книжка”; “театр живої руки”; театр різнокольорових губок (для миття); тіньовий театр (театр рук) тощо.

Усі описані нами традиційні й інноваційні види театралізованої діяльності розширюють сферу пізнання дошкільнят, розвивають не лише їхні мовлення, мислення, пам'ять, увагу, акторську майстерність, а й емоційно-вольову сферу, інтелектуальні та творчі здібності зокрема.

На думку Л. Грицюк, М. Каратаєвої та Л. Малинич, театралізована діяльність старших вихованців невіддільна від розвитку їх мовлення, передбачаючи такі його етапи:

1) сприймання театрального видовища, що сприяє засвоєнню найкращих форм літературного мовлення;

2) театралізована гра, спрямована на активізацію словника і зв'язного мовлення, сюжетоскладання;

3) підготовка театральної вистави (репетиції, відпрацювання виразності мовлення) [5, с. 45].

З огляду на це, організація театралізованої діяльності старших дошкільнят в умовах вітчизняного ЗДО увиразнює такі три основних напрями роботи дошкільного педагога:

а) *пізнавальний* – формування у дитини певних знань, умінь, уявлень про театр, театральну термінологію; ознайомлення з театром, його художньо-естетичне сприймання;

б) *ігровий* – створення сприятливих умов для ігрової діяльності, спонукання дитини до імпровізації, використання набутих знань у грі; містить ігри-драматизації та імпровізовані ігри;

в) *сценічний* – вироблення у вихованця театральних дій, елементів сценічної виразності, майстерності; містить репетиції, вправи, роботу в театальному гуртку, підготовку вистави [8, с. 79].

Наголосимо, що саме упродовж театральної ігрової діяльності розвиваються творчі здібності дітей (артистичність, імпровізація, здатність до перевтілення, формуються оцінні судження, збагачується кругозір); удосконалюються координація рухів, жестів, пластика, міміка, розвивається виразність мовлення (ритм, дикція, інтонаційна виразність); діти опановують діалогічне та монологічне мовлення, вчать працювати з різними театральними ляльками й водити їх, озвучувати, передавати інтонацію, характер персонажа, виражати почуття героїв у міміці та жестах, обігрувати сюжети улюблених казок через гру-драматизацію та різні види театрів [7, с. 107].

Відтак театралізована діяльність постає як основа для розвитку інтелектуального, морального

й естетичного компонентів у цілісному поєднанні творчих здібностей особистості дошкільника загалом, як синтетичний жанр, що сприяє реалізації різноманітних художньо-творчих завдань, включаючи літературу, музику, хореографію, ігри та ігровий реквізит (водночас це й головні засоби її організації).

Нами з'ясовано, обов'язкові чинники впливу театралізованої діяльності на формування творчих здібностей старших дошкільнят:

– *література*, де особливого значення набуває художнє осягнення “картини світу” шляхом створення духовних внутрішніх емоційно-естетичних переживань, що дає можливість сприймати і усвідомлювати дитиною зміст художніх образів;

– *музика* (музичний супровід), що надає творчого характеру праці, навчає ставлення старших дошкільнят до колективу й усвідомлення своєї ролі в ньому, сприяє розкриттю свого творчого потенціалу, виробленню естетичних смаків і уподобань;

– *хореографія*, яка є засобом творчого самовираження дитини у процесі виконання рухової діяльності;

– *гра*, що увиразнює передовсім активність дитини-дошкільника, удосконалює її артистичність, імпровізацію, перевтілення, координацію рухів, дикцію, інтонацію.

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що повноцінний розвиток творчості, творчих здібностей старших дошкільнят у ЗДО може бути реалізований за умови запровадження до занять найрізноманітніших типових традиційних та інноваційних видів театралізованої діяльності через театралізовані ігри, ігри-драматизації та ігри за сюжетом літературних творів. Нами визначено, основні засоби впливу театралізованої діяльності на формування творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку: література, музика, хореографія, гра. Реалізація творчо-мистецького жанру, завдяки широкій театралізації, дала змогу виокремити не лише пізнавальний, ігровий, сценічний (артистичний), а й комунікативний (мовленнєвий) та емоційний напрями формування у старших вихованців елементів пізнавальної сфери, ігрових дій, сценічної виразності, акторської майстерності,

комунікативно-мовленнєвого та емоційного розвитку, розкриття творчого потенціалу загалом, розвитку творчих здібностей зокрема.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артемова Л. В. Театр і гра. К : Видавничий дім «Слово», 2002. 292 с.

2. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дитини у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. К. : Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.

3. Бочкарьова Л.П. Театральні ігрові діяльності дошкільнят : методичний посібник для фахівців з дошкільної освіти. Ульяновськ : ІПКППО, 1993. 348 с.

4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.

5. Грицюк Л.А., Каратаєва М.І., Малинич Л.М. Театралізована діяльність дітей дошкільного віку. Кам'янець-Подільський : Абетка, 1998. 56 с.

6. Кононко О. Дитяча креативність крізь призму Базової програми “Я у світі”. *Дошкільне виховання*. 2008. № 7. С. 3-8.

7. Котелянець Ю. Розвиток творчості дошкільників засобами театралізованої діяльності. *Витоки педагогічної майстерності*. 2020. Вип. 25. С. 106-110.

8. Макаренко Л. Все про театр і дитячу театралізовану діяльність. К. : Шкільний світ, 2008. 128 с.

9. Равлюк Т. Діагностика та раннє виявлення творчих здібностей учнів. *Вісник Львів. ун-ту*. Серія педагогічна. 2005. Вип. 20. С. 112-118.

10. Рогозина В. Педагогические условия развития творческих способностей на уроке. *Воспитание школьников*. 2007. №4. С. 28-30.

11. Січовик І. Мій дитячий садочок : збірник творів для дітей дошкільного віку, методична література для дошкільників. *Дитина і світ*. 2014. 168 с.

12. Твердовська О.В. Синергетична детермінованість творчого мислення. «Синергетика і творчість». Матеріали Всеукраїнської конференції «Синергетика і творчість» 11 листопада 2011 р. Інститут обдарованої дитини ДНАПН України. К. : [Б.В]. 2011. С. 222-230.

13. Шарасвська І.Я., Семізірова В.В. Театралізована діяльність у ДНЗ. К. : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2004. 128 с.

14. Шик Л.А. Художньо-естетичний розвиток. Серія “Впевнений старт”. Харків : Вид. група “Основа”, 2011. 176 с.